Traian Liviu Biraescu

O paralela: Friedrich Nietzsche / E.M. Cioran

Folosit în Antichitate de filosoful, biologulsi moralistul grec Plutarch (41-127) procedeul paralelei a câstigat drept de cetate, în timpurile moderne, cu osebire în estetica literarã si filosoficã. Cercetarea literarã riguroasã l-a privit cu rezerve, dacã nu chiar cu suspiciune. Credem însã cã folosit cu prudentã si pondere, procesul îsi poate dovedi validitatea si în acest domeniu. În ce priveste o paralelã între Nietzsche si Cioran, nu pãsim pe un teren rãmas nedestelenit. Tentativa a mai fost fãcutã. Interesul unei asemenea investigatii se legitimeazã prin specificul gândirii nietzscheene, aflatã la hotarul dintre filosofie si literaturã, ca si aforistica si eseurile lui Cioran care - desi autorul lor declarã cã a renuntat la filosofie - se mentin în domeniul ideilor generale. Independent de forma expunerii, gândirea lui Cioran este - aidoma aceleia a lui Nietzsche - una problematicã, stãruind asupra aspectelor multiple ale "crizei" care s-a instaurat, sub diverse forme, în cultura si în civilizatia ultimelor douã secole dacã nu chiar în epoca pe care - cu un termen destul de vag - o denumim "modernã".

La început de drum, propunem sã amintim câteva mãsuri de naturã metodologicã, în functie de care nãzuim sã ne conducem cercetarea. Vom evita, mai întâi, sã ne lãsãm ispititi de unele posibile asemãnãri de naturã biograficã. Împrejurarea cã atât Nietzsche cât si Cioran sunt fii de clerici, cel dintâi al unui pastor protestant, al doilea al unui preot ortodox, este irelevantã. Trebuie sã amintim, apoi, specificul procedeului paralelei. El nu se bazeazã doar pe evidentierea unor apropieri, dacã nu chiar a unor similitudini, ci si a deosebirilor existente între douã opere. Prin aceastã dublã comparatie - asemãnãri si deosebiri - se vãdeste, ca în lumina unor oglinzi paralele, specificul inconfundabil al unui autor. Ne propumen - în sfârsit - sã evitãm capcana comparãrii unor texte ale celor doi autori. În cazul unei gândiri care - la Nietzsche, ca si la Cioran - apeleazã la fragmentar, la figuri de stil literare si nu la discursivitate si articulatie - scoaterea din context a fragmentului si compararea lui cu unul aparent asemãnãtor, nu poate conduce la concluzii viabile.

În pofida problematicii asemãnãtoare si a unei gândiri aflatã la liziera filosofiei cu literatura -, nu trebuie uitatã împrejurarea cã cei doi scriitori / gânditori au trãit în alte epoci istorice. Nietzsche în a doua jumãtate a secolului trecut (a murit în 1900). Cioran în ultima parte a secolului nostru (a murit în 1995). Chiar dacã nexul problematic este asemãnãtor, gândirea fiecãruia se alimenteazã din alte izvoare. Exegeza nietzscheeanã a stabilit trei etape în gândirea fostului profesor de elinã de la Universitatea din Basel. La început Nietzsche stã sub influenta literaturii eline si a filosofiei presocratice. El se declarã însã vrãjmas atât al lui Socrate si Platon, pãrinti ai "idealismului" (în sens traditional - nu marxist - de curent filosofic opus "Realismului"). De asemenea, încã în prima sa scrisoare, *Nasterea tragediei din spiritul muzicii*, el îl condamnã pe Euripide "filosoful scenei", vinovat, dupã Nietzsche, de a fi introdus discursivitatea si rationamentul în teatru, în dauna dramei. În pofida împrejurãrii cã gândirea sa a suferit apoi alte influente, Nietzsche si-a mãrturisit întotdeauna

recunostinta si atasamentul fatã de literatura si filosofia elinã[1]. În a doua fazã a evolutiei sale, Nietzsche se aflã sub înrâurirea stiintei vremii sale, îndeosebi a lui Darwin si a teoriei acestuia a selectiei naturale, lupta pentru existentã. Selectia naturalã va reveni la gânditorul german în domeniul moralei, lupta între morala celor slabi si a celor puternici, în parabolele rostite de profetul Zarathustra din *Asa grãit-a Zarathustra*, ca si în Textele apãrute postum în *Vointa de putere (Wille zur Macht)*, text în care conceptului de vointã, împrumutat din filosofia lui Schopenhauer, câstigã o altã finalitate .

În sfârsit, în ultima fazã a dezvoltãrii gândirii sale, Nietzsche pomeneste de necesitatea rãsturnãrii tuturor valorilor, a instituirii unei noi "table de valori", elaborând si mitul supraomului, ca ideal al viitorului. De remarcat cã aceastã ultimã etapã nu este fãrã legãturã cu cele anterioare, idei din cele douã faze anterioare fiind reluate sub formã poematicã *în Asa grãit-a Zarathustra.*

Izvoarele operei lui Cioran sunt mai anevoie de detectat. Spre deosebire de comentarii strãine care - în marea lor majoritate - ignorã faza românească a operei lui Cioran, considerãm cã aceasta este unitarã. Ea nu debuteazã cu scrierile în limba francezã, cele redactate în limba românã fiind doar exercitii nesemnificative. Dimpotrivã! Cititorul atent si avizat al operei lui Cioran, familiarizat cu textele cioraniene, are la un moment dat impresia cã aceastã operã nu reprezintã altceva decât versiuni ale aceleiasi cãrti. În toate scrierile sale, române si franceze, Cioran este preocupat de aceleasi probleme, cãrora le dã aceleasi rãspunsuri. Ceea ce s-a schimbat - si neîndoelnic a evoluat - este modalitatea de expresie. Adoptând limba francezã, o limbã "înghetatã", cum se exprimã autorul *Tratatului de descompunere*, scriitorul a ales o formã de expresie de strãlucirea si duritatea cristalului. Într-o operã scrisã în tinerete, la 24 de ani - ne referim la *Schimbarea la fatã a României* - inrâuririle lui Nietzsche, Spengler, Keyserling, puteau fi detectate cu usurintã. Credem cã la ele se poate adãuga si influenta profesorului sãu Nae Ionescu, care îsi expunea ideile filosofice într-o formã socantã, percutantã. Dupã ce Cioran a venit în Franta, el a parcurs o a doua perioadã a "anilor de ucenicie", adâncindu-si si extinzându-si aria lecturilor si declarându-si admiratia pentru autori atât de deosebiti precum moralistii francezi ai secolului al XVII-lea, sau teoreticianul gândirii conservatoare Joseph de Maistre.

Lectura paralelã a textelor lui Nietzsche si Cioran scoate în relief - în pofida unei arii problematice comune si a unei expresii violente - si alte deosebiri. Tonalitatea textelor este deosebitã. Gânditorul german va sfârsi, de îndatã ce vorbeste de supraom[2] sã adopte tonul profetic al eroului sãu *Zarathustra*. La Cioran tonul scrierilor este, cel mai adesea, dominat de ceea ce am putea numi o viziune apocalipticã. Si viziunea asupra lumii este alta la cei doi gânditori. La Nietzsche, în mod paradoxal, ea este optimistã, de vreme ce stabilirea unei noi table de valori si a înlocuirii omului prin supunere, va putea salva totul. Ca Cioran, ea este scepticã, pesimistã, catastroficã.

Punctul de sprijin al acestor Weltanschauung diferentiate se pot descoperi în conceptiile asupra temporalitãtii, prezente în operele celor doi gânditori. Nietzsche recurge la *stoicul amor* fatic si proclamã, potrivit aceleiasi viziuni stoice a timpului ciclic, o vesnicã reîntoarcere (ewige Wiederkehr). El trece peste contradictia dintre viziunea timpului ciclic, în care totul se repetã si nimic nu este nou, pe de o parte, iar pe de cealaltã, rãsturnarea valorilor vechi, aparitia unei noi table de valori si o nouã ipostazã (superioarã) a omenirii: supraomul. Potrivit viziunii sale pesimiste, Cioran va vedea temporalitatea în destrãmare, în cãdere, cum se si intituleazã una din cãrtile sale *Cãderea în timp*[3]. Tipul de ideatie pe care îl

BDD-A13288 © 1997 Mirton Verlag
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:57:24 UTC)

presupune această viziune a temporalitătii presupune un trecut care înghite în permanentă prezentul, nelăsându-i nici o clipă de zăbavă.
Chiar si în unele chestiuni în care, în aparentă, pozitiile celor doi gânditori sunt apropiate, se impun unele nuantări. Nietzsche este în mod hotărât si deliberat, un anticrestin. De vreme ce vrea să instaureze o nouă ordine în lume, o nouă tablă de valori, atacurile sale se îndreaptă împotriva crestinismului care - în credinta sa - a instaurat "morala sclavilor", "mila", toate aparentele virtuti, împotriva cărora gânditorul german întelege să se ridice si să le nege. De aici urmează, în mod necesar, extrem de violent, imprecatiile si sarcasmul din pamfletul *Antichrist*[4], pamflet care atacă, în egală măsură, pe Iisus Hristos si crestinismul. Violenta lipsită de măsură din acest pamflet, dar si alte scrieri ale lui Nietzsche au fost explicate prin motivatii extranee, care nu tineau seama de logica internă a operei si de telurile pe care le urmărea - în inpreprinderea sa - filosoful german. S-a văzut anume, în acea violentă un indiciu al bolii de care suferea Nietzsche încă din studentie, anume un sifilis, care a evoluat treptat devenind un sifilis cerebral. Când însă - în cele din urmă - Nietzsche a devenit un alienat mental, trăind în această stare ultimii zece ani ai vietii -, opera era încheiată. De altminteri trebuie spus că, întotdeauna, o explicatie de natură psihiatrică, psihanalitică a unei opere, fie ea literară, filosofică sau plastică -, trebuie respinsă, fiind păgubitoare. Încă în prima sa scrisoare cu profesorul - pe atunci - de greacă veche (elină) a universitătii din Basel, ne referim la *Nasterea tragediei din spiritul muzicii*, respingea autoritäti consacrate (Socrate, Platon, Euripide). Atacurile împotriva crestinismului, a lui Iisus Hristos îsi găsesc deci o altă motivatie. Nietzsche respinge crestinismul - si pe întemeietorul acestei religii - în temeiul pretentiilor sale de a stabili o nouă tablă de valori si un nou ideal la care trebuie să se tindă, adică supraomul.
Raporturile lui Cioran cu religia, cu Dumnezeu, sunt mai complicate, "de natură specială", cum au fost caracterizate de un comentator. Încă în una din primele sale scrieri, în faza românească a operei sale, *Lacrimi si sfinti*, Cioran îsi aratä preocupările - care au rămas constante - în ceea ce priveste religia si existenta Divinitătii. A manifestat întotdeauna respect - ca să nu zic invidie - fată de mistică si mistic. Referirile la literatura de inspiratie religioasă sunt frecventi, în opera sa fiind citati, nu o dată, Origen, Fericitul Augustin, Părintii Bisericii. Singura mare personalitate a crestinismului pe care a negat-o si cu care a polemizat adesea, a fost Sfântul Apostol Pavel. În ceea ce priveste credinta, Cioran si-a manifestat regretul de a nu fi în stare să creadă în Dumnezeu. Recunoscând această trăsătură a firii sale, scepticismul, el a justificat-o uneori, prin motivatii care apar (orgoliul), mai curând ca sucedanee; pilduitoare ni se pare — în sensul unei nostalgii a credintei pe care nu o poate avea — marea iubire pe care o poartă muzicii lui Bach, de certă inspiratie religioasă.
Stăruinta cu care am zăbovit, pe marginea diferentelor dintre Nietzsche si Cioran, ar putea conduce spre concluzia pripită, potrivit căreia am nega posibilitatea unei paralele, anulând — de fapt — demersul nostru. În realitate lucrurile stau cu totul altminteri. În pofida deosebirilor dintre cei doi gânditori/scriitori apropierile sunt, nu mai putin relevabile, O primă apropiere este aceea a modalitătii de exprimare pe care o cultivă cele două opere. Nietzsche, pe urmele lui Schopenhauer dar mergând mult mai departe, se situează la întretăierea, la răspântia dintre literatură si filosofie. Schopenhauer, desi scria frumos, expresiv, rămânea totusi în hotarele filosofiei speculative reprezentativă în peisajul filosofiei germane a timpului său. Nietzsche atacă o problematică filosofică cu mijloacele

artei literare. Aproape că nu există figură de stil (exceptând oximoronul) pe care nu a înterbuintat-o. *Also sprach Zarathustra*, scriere care ocupă un loc central în ansamblul operei sale, este (neîndoielnic) o capodoperă a literaturii germane da, mult mai putin, o carte de filosofie. Gândirea discursivă este înlocuită aici cu limbajul aluziv, cu parabola si discursul, iar filosoful, mulându-se pe caracteristicile personajului său, intră în scenă travestit în profet. O a doua consecintă la care conduce jonctiunea dintre filosofie si literatură este predominarea fragmentului, a maximei si aforismelor, trăsătură care va reapare în scrisul lui Cioran. Caracteristica acestor procedee artistice este aceea că ele vor să captiveze prin pregnanta exprimării, prin socant si percutant si, nicidecum, prin argumentarea pas cu pas, logică. Să amintim, în sfârsit, că arta literară a gânditorului german este departe de a fi un simplu exercitiu de bravură. Fiecare rând al său este impregnat de pasiunea de spirit polemic[6], de vreme ce Nietzsche nu se crede un gânditor/criitor ca oricare altul, ci ceva mult mai important, un „destin"[7].
Dacă, în pofida unitătii sale, operei lui Cioran i se pot stabili două faze (românească si franceză), diviziunea este valabilă doar în ceea ce priveste arta literară. Cioran a optat pentru o limbă „înghetată, cea franceză, din mai multe motive. Unul, exterior, se datorează împrejurărilor. Ajuns la Paris, el a optat pentru limba tării în care se afla, de vreme ce aceasta era un instrument de exprimare universal. În al doilea rând, pentru că această limbă „înghetată" era un mijloc lingvistic mai apt de a-i exprima ideile, gândirea, decât limba română, fluidă si nestatornică. Asemănările cu Nietzsche, în ceea ce priveste o multitudine de întrebuintări a artei literare, sunt frapante. Acelasi registru al violentei în ton, sarcasmul, batjocura, formulările socante si paradoxale. Aceiasi cultivare, cu bune rezultate, a fragmentului, aforismului si paradoxului. Evident că s-ar putea afirma — si în cazul lui Nietzsche si în acela al lui Cioran — că si-au însusit buna scoală a moralistilor francezi. Afirmatia este adevărată, dar în cazul amânduora nu ne găsim în prezenta unor scolari sârguinciosi, ci a unor maestri care stiu să contopească în propria lor artă literară, câstigurile precursorilor.
În aceiasi directie a însusirii experientei înaintasilor — a moralistilor francezi — se poate vorbi, la gânditorul german si la scriitorul româno-francez deopotrivă, despre acuitatea observatiei si analizei psihologice. Neîndoelnic că — în cazul de fată — nu ne găsim, nici pe departe, în prezenta unei imitatii, ci a unui dar nativ. „Singurul care m-a învătat ceva, în materie de psihologie, a fost Dostoievski", declară — cu o neascunsă mândrie — filosoful german. Neobisnuita sa acuitate psihologică nu priveste doar domeniul analizei care, îndeobste, se face la rece. Maladia de care a suferit Nietzsche, „experineta teribililui", a „spaimei"[8] pentru a aminti doar două din caracterizările date bolii de Cioran, i-au ascutit capacitatea de pătrundere în hătisurile sufletului omenesc. Chiar dacă Cioran priveste boala mai detasat, din afară (s-a bucurat, până către bătrânete, de o sănătate bună) insomniile din tinerete, ispita perpetuă a sinuciderii, l-au pus, nu doar teoretic, în vecinătatea bolii, ascutindu-i si desăvârsindu-i capacitatea de analiză psihologică.
Neîndoielnic însă că domeniul în care apropierile dintre cei doi scriitori/gânditori este cel mai evident, rămâne critica vremii lor, a culturii si civilizatiei lumii moderne. Nietzsche este — în această directie — un precursor al filosofiei culturii, iar multe din simptomele a ceea ce s-a numit, mai târziu, „criza lumii moderne" au fost anticipate în scrierile sale. El avea constiinta că este un precursor, împrejurare care va face ca să se considere mai curând, un autor postum[9] decât unul contemporan cu timpul său.

BDD-A13288 © 1997 Mirton Verlag
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:57:24 UTC)

Spatiul tărmurit nu ne permite să adăstăm mai pe îndelete asupra multiplelor aspecte ale criticii si crizei culturii, civilizatiei, vremii sale, care —ca un fir rosu — străbat întreaga operă a gânditorului. Fie că se referă la filistini, la morală, sau la muzica lui Wagner (pe care o găsete decadentă) accentele critice sunt permanente. Opera postumă *Voinsa de putere (Der Wille zur Macht)*[10] are ca subtitlu „o răsturnare a tuturor valorilor". „Ea debutează cu o „critică a nihilismului europen" si se continuă cu o critică a tuturor valorilor consacrate, de la religie si morală, la stiintă si cunoastere. Este adevărat că exegeza are rezerve fată de acest text, mai curând un florilegiu, a cărui unitate a fost stabilită, după moartea lui Nietzsche — uneori cu o nesăbuită initiativă a interventiei în text — de sora filosofului, Elisabeth Förster Nietzsche. În pofida acestor interventii nefericite, ne îndoim că s-a alterat structura ideatiei nietzscheene, mai curând putându-se vorbi de amalgamarea unor texte disparate, spre a se obtine o părelnică unitate a scrierii. Temele constante ale lui Nietzsche, critica civilizatiei, a culturii si a vremii noastre, reapar, cu o altă coloratură, în cărtile lui Cioran, încă de la — mai târziu renegata *Schimbare la fată a României* si până la ultimele scrieri. Urmărirea „decadentei" este un leitmotiv, o idee călăuzitoare care îi preocupă — pe Nietzsce în mod obsesiv — pe ambii autori. Un element nou care apare - în acest context, în gândirea lui Cioran, este o meditatie asupra totalitarismului, iar corelat cu această meditatie, una asupra tiraniei[11]. Veacul lui Nietzsche, relativ linistit, nu putea prevedea aparitia acestei nenorociri colective, asupra căreia gândirea filosofului german n-avea cum să se oprească.

Note

[1] Friederich Nietzsche*: Was ich von den alten verdankeîn Götzendämerung, Der Antichrist, Gedichte,* Stuttgart, Alfred Kröner Verlag, p. 175-183.
[2] Friederich Nietzsche*: Also sprach Zarathustra* (Zarathustra Vorede), Stuttgart, Alfred Kröner Verlag, 1941, p. 8.
[3] E. M. Cioran: *La chute dans le temps,* Paris, Gallimard, 1966, p. 183.
[4] *Friederich Nietzsche: Der Antichirist,* în*: Götzendämmerung, Der Antichrist, Gedichte,* Stuttgart, Alfred Kröner Verlag, p. 193.
[5] E. M. Cioran: *Silogismele amărăciunii.* Trad. rom. Nicolae Mârna, Bucuresti, Ed. Humanitas, 1992, p. 175.
[6] Friedrich Nietzsche, *Warum ich so gut Bücher schreibe (Ecce homo)* în *Götzendämerung. Der Antichrist, Gedichte.* Stuttgart, Alfred Kröner Verlag, p. 336.
[7] Idem, *Warum ich ein Schicksal... (Ecce homo),* Ibidem, p. 339 si sqq.
[8] E.M. Cioran, *Sur la maladie* în *La chute dans la temps,* p. 121 si sqq.
[9] Friederich Nietzsche*: Der Wille zur Macht* în *Werke (Auswahl în zwei Bänden),* Stuttgart, Alfred Kröner Verlag, 1940.
[10] Idem, *Ibidem.*
[11] E. M. Cioran, *Sur deux types des sociétés,* în *Histoire et utopie,* Paris, Gallimard, 1945, p. 7-38.

Norina Procopan

Schönheit und Vollkommenheit in Hölderlins *Hyperion*

Das Fragment *Urteil und Sein*, wohl zu Anfang in Jena niedergeschrieben (vermutlich auf dem Vorsatzblatt eines Buches), scheint Hölderlins Absicht, "die Kantische Grenzlinie" zu überschreiten, bewerkstelligt zu haben. Obwohl es kein manifest ästhetisches Fragment ist, sieht man sich gezwungen es trotzdem als Anhaltspunkt zu einer Analyse des Schönen zu verstehen, vor allem wenn man auch den Stellenwert des Fragments berücksichtigt und es in Anlehnung an die zerstreuten ästhetischen Überlegungen der vier Hyperion-Fassungen betrachtet. Die hier in nuce vorweggenommene Schönheitsanalyse, laut welcher die Kantische zum einen vereinfacht, zum anderen vielseitiger wird, bezieht ihre wertenden Kriterien aus der von Hölderlin, im schroffen Gegensatz zu Kant beigemessenen Bedeutung des Urteilbegriffes.
Für Kant sind Urteilen und Denktätigkeit identisch, wobei das Urteilen im Dienst einer synthetischen Einheit arbeitet; Hölderlin interpretiert das Urteilen, indem er auf den etymologischen Sinn des Terminus zurückgreift als "ursprüngliche Trennung, Urteilung des... innigst vereinigten Objekts und Subjekts." Die Trennung, die hier vermittelst des Denkens, des Urteilens unternommen wird, ermöglicht das Selbstbewußtsein, das Bewußtsein schlechthin und ist zugleich Vorstufe einer vollendeten und aus Verhältnissen nicht zu gewinnenden Einheit, die Hölderlin "Sein" nennt. Im Urteilen werden mithin sowohl die Offenbarung als auch die Verbergung des Seins (als gründende, bestimmende Einheit) vollzogen.
Offenbart wird diese Einheit, der wir allenthalben in der Hyperion Fassungen unter dem Namen *Eins und Alles* begegnen, insofern sie als "Einfalt und Unschuld der ersten Zeit" erscheint, als auf ein "ursprünglich unendliches Wesen" zurückführbares Sein. Verborgen wird sie jedoch dadurch, daß die Voraussetzung eines Ganzen lediglich durch die "gegenseitige Beziehung des Objekts und des Subjekts" zum Vorschein kommt. Es handelt sich dementsprechend um eine doppelsinnige Bewegung der Einheit: zunächst erscheint sie als transrelative, ursprüngliche Einheit, die in der metrischen Hyperion Fassung als "Urbild aller Einigkeit" und "Fragment von Hyperion" (die vorangehende Fassung) poetischer als "Einfalt und Unschuld der ersten Zeit" zum Ausdruck kommt.
Infolge der notwendigen (Ur-Teilung), die überall als "Schmerz unseres Daseins", als "fortdauerndes Gefühl der Zernichtung" und Dissonanz anzutreffen ist, bricht die "exzentrische Bahn" auf, deren unabdingbare Existenz erst dann ersichtlich wird, wenn sie im Ausblick auf die Vorstufe der zukünftig vollendeten Einheit angesehen wird: " Wir durchlaufen alle eine exzentrische Bahn, und es ist kein anderer Weg möglich von der Kindheit zur Vollendung. Die selige Ewigkeit, das Sein im einzigen Sinne des Worts, ist für und verloren und wir mußten es verlieren, wenn wir erstrebten, erringen sollten. Wir reißen uns los vom friedlichen en kai pan der Welt, um es herzustellen, durch uns selbst. Wir sind zerfallen mit der Natur, und was einst, wie man glauben kann, Eins war, widerstreitet sich

BDD-A13288 © 1997 Mirton Verlag
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:57:24 UTC)